IRODALMI SZEMLE

LXIX ■ 2026 ■ 11

2,50 EUR / 1100 FT

A BÁZIS EGYESÜLET LAPJA

CSEHY ZOLTÁN - OVIDIUS

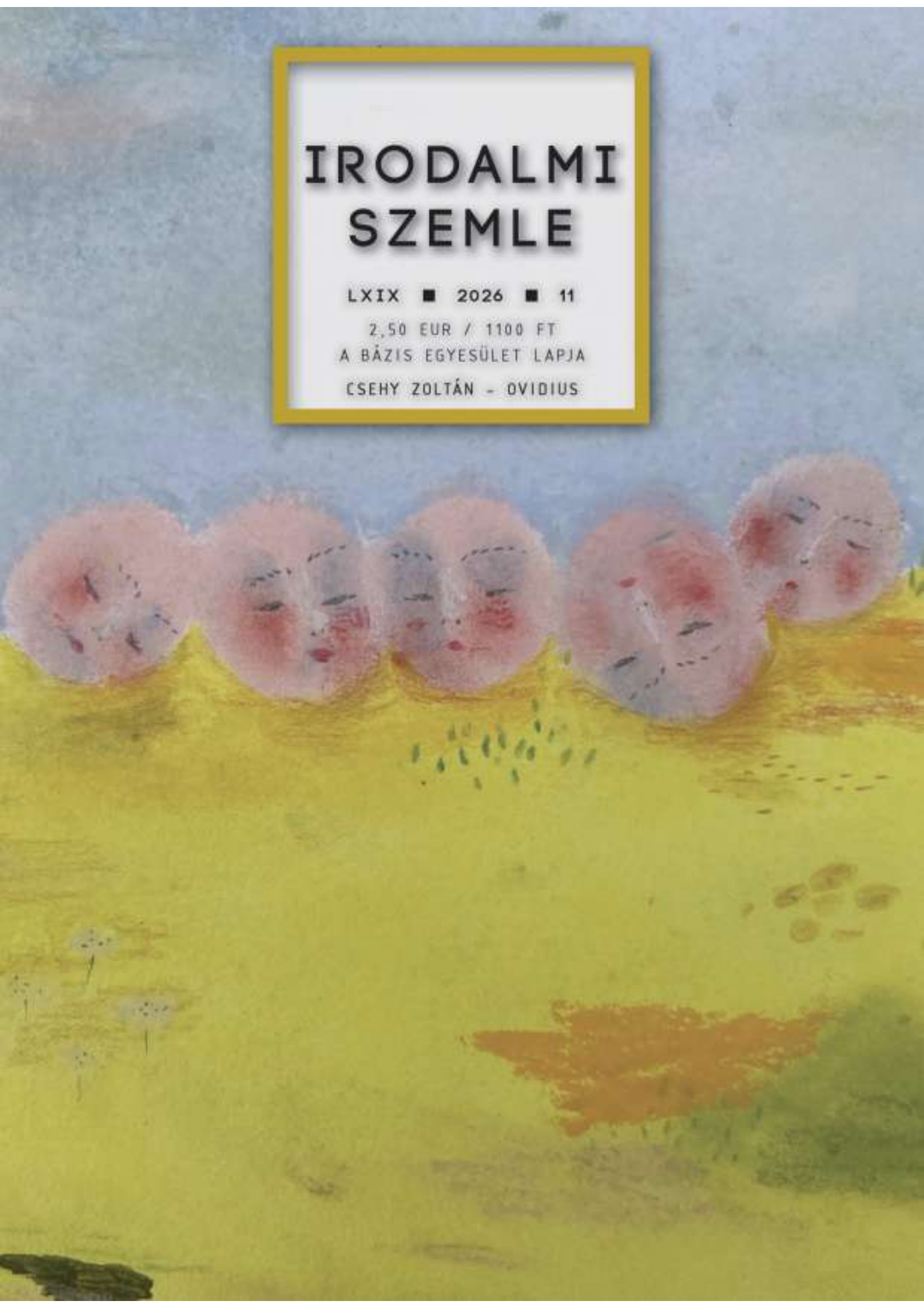

TAMÁS ÁBEL

FOLYAMATOS SZÁRNYALÁS

CSEHY ZOLTÁN *ÁTVÁLTOZÁSOK*-FORDÍTÁSÁRÓL*

1.

Mióta az eszemet tudom, „ovidiusi korszakban", *aetas Ovidianá*ban élünk. És minden jel arra utal, hogy ez egyhamar nem is fog megváltozni. Ludwig Traube eredetileg a 12–13. századot nevezte így, amikor Ovidius a középkori latin műveltség egyik meghatározó szerzőjévé vált, ám az elmúlt csaknem negyven-ötven év klasszika-filológiájában ugyanilyen természetességgel beszélünk egy új *aetas Ovidianá*ról. Katharina Volk nem véletlenül ezzel indítja Ovidius-monográfiáját: az 1980-as évek végétől látványosan megsokasodtak az Ovidiusról szóló könyvek és tanulmányok, művei a latinoktatás központi szövegeivé váltak, miközben a tudományos érdeklődéssel párhuzamosan a kortárs kultúrában is rendkívüli intenzitással kezdett új életet élni – új fordításokban, regényekben, képzőművészeti alkotásokban.[1]

Ennek persze nem az az oka, hogy Ovidius jó történetmesélő. Inkább arról van szó, hogy a 20. század utolsó évtizedeitől kezdve hirtelen úgy kezdtük olvasni, mintha kortársunk volna, és Ovidius legjelentősebb műve, a *Metamorphoses* vált az egyik legnépszerűbb antik irodalmi művé. A *Metamorphoses* világa zavarba ejtő természetességgel kapcsolódott össze azokkal a kérdésekkel, amelyek egyszerre foglalkoztatták az irodalomelméletet és a tágabb kultúrát: identitás és szerepjáték, fikció és valóság viszonya, a nemi szerepek instabilitása, a test alakíthatósága, az erőszak reprezentációja, a hatalom nyelvi és képi konstrukciói. Olyan korban kezdett újra beszélni hozzánk, amely maga is átmenetekben gondolkodik, gyanakvással szemléli a nagy, lezárt narratívákat, és magától értetődőnek veszi, hogy sem az identitás, sem a történelem, sem a világ rendje nem végleges állapot, hanem folyamatos átváltozások sorozata. Volk ezért nevezi Ovidiust mindenekelőtt posztmodern szerzőnek – pontosabban olyan ókori költőnek, akiben a posztmodern olvasó meglepően könnyen ismer magára.[2]

A *Metamorphoses* nem egyszerűen történetek gyűjteménye, hanem olyan narratív szövedék, amelyben minden történet egy másik történetből nő ki, és maga is újabb elbeszéléseket hív életre. A szereplők újra meg újra elbeszélőkké válnak, az elbeszélések egymásba ágyazódnak, versengenek egymással, visszamenőleg is átírják egymás jelentését, miközben az olvasót folyamatosan új perspektívák közé helyezik. A metamorfózis így nem csupán a szereplők sorsa, hanem az elbeszélés működésének alapelve is:

* Az esszé az NKFIH ADVANCED_153328 azonosítószámú, *Antikvitásrecepció a modern és kortárs magyar irodalomban* című pályázatának keretében készült. Hálásan köszönöm Krupp Józsefnek a kézirathoz fűzött hasznos megjegyzéseit.

1 Volk 2010: 1.

2 Volk 2010: 2.

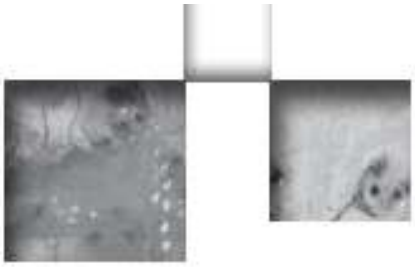

BEDECS LÁSZLÓ

SZÖRNYŰSÉGEKRŐL DALOL

(PUBLIUS OVIDIUS NASO: *ÁTVÁLTOZÁSOK*, FORDÍTOTTA CSEHY ZOLTÁN, ILLUSZTRÁLTA DALLOS ÁDÁM, KALLIGRAM POLGÁRI TÁRSULÁS – PESTI KALLIGRAM, DUNASZERDAHELY – BUDAPEST, 2026, 568 OLDAL, 13 EURÓ / 5999 FT)

Vannak kétségeim azzal kapcsolatban, hogy a művelt magyar közönség mit és mennyit tud a világirodalom egyik legzseniálisabb és legnagyobb hatású művéről, Ovidius *Átváltozások*járól, mire emlékszik a gimnáziumi vagy az egyetemi tanulmányaiból, van-e bármilyen olvasmányélménye. De az nem kérdés, hogy a mű létéről és jelentőségéről még a művelt közönségen kívül is van tudás. Ezt a megállapítást az is alátámasztja, hogy Csehy Zoltán új fordítása igazi sikertörténetté vált: a könyvbemutató hatalmas érdeklődést váltott ki, az első kiadás pillanatok alatt elfogyott, és a mű azóta is élénk viták tárgya a legkülönfélébb fórumokon. A monumentális fordítói teljesítmény iránti elismerést és figyelmet az is megalapozta, hogy az elkészült (bár aztán kisebb-nagyobb változásokon még átesett) részletek korábban számos, elsősorban kortárs magyar irodalmat közlő folyóiratban is megjelentek.

Az utóbbi másfél évtized magyar fordítói szemléletében határozottan megerősödött az az álláspont, mely szerint a klasszikus alkotásokat időről időre újra kell fordítani. Mivel a magyar nyelv szüntelenül átalakul, a fordítás nem tekinthető örök érvényű múzeumi tárgynak. Nádasdy Ádám megfogalmazásával élve a fordítások sokkal inkább kopó használati eszközök, melyeket néha le kell cserélni. Csak így hámozható le róluk a felhalmozódott hamis pátosz, csak így kerülhet a helyére a mű eredeti közvetlensége, frissessége, egykori kortárs újdonságértéke. Az *Átváltozások* Devecseri Gábor műhelyéből 1964-ben került ki, az azóta eltelt idő, és a műről, a műfordításról, különösen az antik szövegek átültetéséről alkotott nézetek és elvárások azóta szintén módosultak, tehát nem is kérdés, hogy helye volt az új fordításnak – már csak a megfelelő ember kellett, aki képes ezt legalább a nagy előd színvonalán megcsinálni. Jó klasszika-filológusnak, a latin és a görög nyelv kiváló tudósának, a mitológia akadémiai szintű ismerőjének kell ehhez lenni – de ez csak a belépő szint. Emellett ismerni kell a mű hatástörténetét, a körülötte kialakult egyetemi kutatásokat, képzőművészeti, zenei feldolgozásait, korábbi magyar fordításait, és nagyon jól kell ismerni a mai magyar nyelvet, annak is a költői regiszterét, vagyis a magyar költészet jelenlegi állapotát. És végül nagyon jó költőnek is kell lenni, olyasvalakinek, aki képes 12 ezer soron keresztül hibátlan, gördülékeny hexameterekben beszélni, és aki képes a mű 15 könyvében és 250 történetében megjelenő, rendkívül változatos képi és nyelvi világot, vidámságot, tragédiát és szörnyűséget és hősiességet saját látásmódjának is részévé tenni, aki képes ezeket a mai magyar nyelv eszközkészletével érthető és élvezhető szöveggé átkölteni. És lehet, hogy ilyen ember csak 50-60 évente születik.

Az újrafordítás feladata tehát elsősorban a megelőző évtizedekre jellemző modorosságok lebontása, lehetővé téve a mai olvasó számára a szerző autentikus, nyers és korszerű hangjával való közvetlen találkozást. De cél lehet egy pontosabb, az eredeti művet netán jobban megértő vál-

BARTALOS TÓTH IVETA

SZEMÉT, HADD ÉGJEN!

Vegyétek elő az üzenőfüzeteiteket, mondta Gabika tanító néni a harmadik óra elején, jelmezbál lesz az iskolában, tette hozzá mosolyogva, majd miután lecsendesítette a felbolydult és izgatott osztályt, úgy, mintha egy sima tollbamondás lenne, diktálni kezdte a bejegyzés szövegét. Hangja fel és le ugrált, ahogy hangsúlyozott, szinte énekelt már, ugye érzitek, hol van a vessző, ugye érzitek, kérdezte újra, harmadszor ismételte meg a kétmondatos üzenet második felét, én pedig arra gondoltam abban a pillanatban, hogy aki még egy ilyen örömteli hírt sem tud hibátlanul leírni, az meg sem érdemli, hogy ott lehessen a maszkabálban. Elkészültél, kérdezte Gabika néni, ahogy mellém lépett, csillogó szemekkel néztem rá, hibátlan, ügyes vagy, dicsért meg, majd továbbhaladt, és folytatta a füzetek ellenőrzését az osztályban. Attól a pillanattól fogva én képzeletben már máshol jártam, hiába várt ránk még két tanítási óra, az én fejembe sem a nagy számok szorzása, sem az a ronda nyelvtörő szlovák vers nem fért be már, nem volt ott egy négyzetcentiméternyi szabad hely sem holmi unalmas tananyagnak, színes farsangi díszlet csillogott a szemeimben, vidám zene szólt a füleimben, egyik jelmezt a másik után öltöttem magamra, ez sem az igazi, ez sem, mérgelődtem, a sokadikat dobtam félre már, izgatottan válogattam a szebbnél szebb maskarák közül, mígnem egyszer csak megállt a pillanat, gyorsabban kezdett kalapálni a szívem, a gyomromban ezer pillangó röppent fel, és akkor már tudtam, éreztem, hogy megvan az igazi, a nagy ötlet, és én bizony az erdő szelleme leszek a jelmezbálban, csakis az, semmi más.

Hová szaladsz ennyire, kérdezte meglepetten az öreg nyárfa a Liliom utca végén, túl korán érkeztél, biztosan ma sem voltál ebédelni, tette hozzá mérgesen, mire én beismerően elpirultam. Lihegve a törzsének támaszkodtam, két karommal úgy öleltem, ahogy a kendős nagyanyókat szokták a kisgyerekek, majd mikor már megnyugodtam kissé, elmeséltem neki a nap hírét, és azt is, hogy a jelmezemet bizony saját magam készítem majd el. Ez fantasztikus lesz, mondta lelkesen az ötletemet hallva, menj le a partra, találsz ott egy régi halász-